

316.612 (082)

Г87

**Громадянське суспільство
та проблеми
становлення
особистості**

**Збірник
наукових
праць**

Випуск 2

Олександр Кожухар, Дар'я Семенюк

Особливості формування структури громадянського суспільства в Угорщині та Україні у період постсоціалістичних трансформацій

Стаття присвячена аналізу політичної системи України та Угорщини та визначенню особливостей формування структури громадянського суспільства у період постсоціалістичних трансформацій. Аналіз проводився за декількома показниками, а саме: юридичне закріплення громадянського суспільства в нормативно-правових актах, формування середнього класу, забезпечення гендерної рівності у суспільстві, громадянська активність населення країни та багатопартійність.

The article is devoted to the analysis of political system of Ukraine and Hungary and definition of features of civil society structure formation during post socialist transformations. The analysis was spent on several parameters, namely: legal fastening of a civil society in norm-legal certificates, formation of middle class, maintenance gender equality in the society, civil activity of the population of the country and multi-party system.

Одна з цілей політичної системи України на даному етапі розвитку – збереження конституційних норм. Зробити це можливо лише за умов наявності міцного фундаменту громадянських самоорганізацій, цінностей та установок. На даний момент науковці констатують, що в напрямку розбудови громадянського суспільства в Україні зроблені лише окремі кроки. Тому актуальним є вивчення питань, пов'язаних з аналізом історичного досвіду розвитку цього процесу в Україні та його перспективами. Зробити аналіз прорахунків та позитивних кроків діяльності у цій галузі можна за умов вивчення аналогічного досвіду близьких за історико-географічними та національними характеристиками країн. Такою є, зокрема, Угорщина.

Проблемами побудови громадянського суспільства, окремих його структур займаються як українські (Глушкова Л., Єшкалієв В., Кампа В., Колодій В., Колодій А., Оніщенко О., Ткач Д.), так і закордон-

ні науковці (Вінгердер І., Круассан А., Меркель В., Лаус Г., Спрендер З., Пакш Б.).

У період незалежності Україна та Угорщина ввійшли з вантажем тривалого тоталітарного пресу. Як зазначають В. Меркель та Г. Лаус, в посттоталітарних країнах відсутні ознаки життєздатного суспільства [10]. Рівень суспільної самоорганізації, як і соціальної кооперації в них достатньо низький, тут відсутні ліберальні традиції і широко поширені соціальна недовіра, насилля та організована злочинність. Політичні культури в посттоталітарних суспільствах, а особливо Східної Європи, характеризуються поєднанням аномії, пасивності і малої поваги до формальних правил [9, с.26].

Варто відзначити, що проблема побудови громадянського суспільства постала перед угорськими і вітчизняними урядовцями, політиками та громадськістю одразу ж після початку демократичних перетворень [3; 4; 5; 7; 16]. Однак, переш ніж перейти до аналізу практики останнього десятиліття потрібно зробити певний історичний екскурс.

XX ст. було забарвлене цілою низкою драматичних випробувань для східнослов'янських народів: дві світові війни та революції, громадянські війни внесли розлад у духовно-психологічний стан суспільств, що вивчаються. Часті зміни суспільного ладу, форм правління, ідеологій стали причиною аномійного суспільного стану, а дезінтеграція суспільства виявилася як на мікро-, так і на макрорівні [16, с.198]. Трансформаційні процеси, що почалися в 90-х рр. супроводжувалися втратою з боку населення ідентичності, здатності до соціальної орієнтації і призвели до сегрегації, маргіналізації, почуття безнадійності тощо. Особливо обтяжуючою стала система соціальної диференціації. Оскільки за комуністичного ладу населення засвоїло ідею рівності (яка ніколи не здійснювалася на задекларованому рівні), сучасні угорське та українське суспільства виказують підозрливість до приватної власності, пов'язують наявність великого капіталу з порушенням законності, лихварством, обманом. В той же час нерівність призводить до розпаду соціальної солідарності і загострення почуття соціальної справедливості, демонструє більшості членам су-

спільства те, що вони не помиляються у своїх підозрах [3,86]. Саме тому вивчення формування громадянського суспільства в Україні та Угорщині має відбуватися за декількома показниками, а саме: юридичне закріплення громадянського суспільства в нормативно-правових актах, формування середнього класу, забезпечення гендерної рівності в суспільстві, громадянська активність населення країни; багатопартійність [13, с.210-216].

Юридичне закріплення громадянського суспільства у нормативно-правових актах

Ідея громадянського суспільства почала хвилювати свідомість української громади ще за часів “перебудови”. У той період “громадянське суспільство” ототожнювалося з суспільствами Західної Європи та США. Інтелігенція почала висувати претензії владі щодо перетворення радянського суспільства в асоціацію вільних особистостей, які обмежують і контролюють владу, забезпечують рівність всіх перед законом, користуючись при цьому механізмом розподілу влади і пріоритету права [4, с.104-106]. Історія підтверджує, що даних вимог було дотримано в процесі українського державотворення і, зрештою, закріплено їх в Конституції України (ст. 15, с.21-24,29,32,34-42,48) [6].

Вимоги побудови громадянського суспільства в Угорщині з боку національно свідомого населення почали висуватися з часу демократичної революції 1956 р. [16, с.198]. Процес активізувався у 1989 р. Угорські вчені почали досліджувати роль громадянського суспільства у становленні демократії та ринкової економіки. Лише за період 2001-2004 рр. проведено кілька міжнародних наукових конференцій, серед яких “Цивільна Європа – цивільна Угорщина”, “Діалог про громадянську Угорщину”. В цих конференціях взяли участь високі урядові посадовці, члени парламенту, провідні науковці країни [12]. В Україні подібних конференцій, на жаль, проведено не було. Загалом, якщо порівняти законодавче закріплення основних ознак громадянського суспільства в Україні та Угорщині можна зробити наступні висновки (таблиця 1) [6;13;14].

Варто відзначити певну відмінність трансформаційних процесів в Угорщині та Україні порівняно з іншими державами східної Європи. Так, Польща і в соціалістичний період мала певну кількість ознак громадянського суспільства (багатопартійність, самостійне селянство, незалежність університетів, активне академічне середовище і т. ін.), що полегшило його формування на перших етапах трансформації. Це зумовило процес формування громадянського суспільства не “згори”, як це було в Україні та, частково, в Угорщині, а “знизу” (ініціатива належала не лише владі, але й всьому народу) [10].

Формування середнього класу

В основі класової поляризації суспільства лежать власність та влада. На момент початку розбудови громадянського суспільства сумарні доходи “верхніх” 10 % населення України перевищують такі ж доходи “нижніх” 10 % більш, ніж у 12 разів [19, с.26]. Дані цифри яскраво засвідчують відсутність існування середнього класу в Україні.

Натомість, в Угорщині за період 1989-2004 рр. економічне і політичне значення середнього класу зросло. Сильний автономний середній клас став стабілізуючим фактором угорського суспільства перехідного періоду. Так, у 2004 р. 40 % населення Угорщини відносило себе до робітничого класу, до середнього – 28 %. Панівними класом себе почувало лише 1-2 % населення [14].

Отже, хоча і Україна, і Угорщина мають пакет юридичних гарантій існування громадянського суспільства, Україна все ще не готова до його створення, не маючи першочергової основи – середнього класу.

Забезпечення гендерної рівності в суспільстві.

Важливим фактором зміни суспільних відносин став гендерний поділ. У постіндустріальних суспільствах, де послуги домінують, жіноча робоча сила почала цінуватися вище, постіндустріальний ринок праці великою мірою став жіночим ринком праці [16, с.201]. Однак, заключні документи Спеціальної сесії Генеральної асамблеї ООН “Жінки у 2000 році: рівність між чоловіками та жінками, розвиток та мир у ХХІ ст.” відзначили, що на сучасному етапі розвитку суспільс-

тва на території країн колишніх СРСР та соцтабору жінки, як і раніше, не мають широких можливостей для реалізації творчих та інтелектуальних здібностей [18].

Отже, проблема гендерної рівності ані в Україні, ані в Угорщині не вирішена, даний напрямок побудови громадянського суспільства потребує подальшого розвитку в обох країнах.

Громадянська активність населення країни

Становлення демократичного суспільства неможливе без створення розгалуженої системи органів влади. У той же час демократизм діяльності цих органів влади має забезпечуватися громадським контролем з боку електорату. Громадянська активність населення Угорщини вища, ніж в Україні. Практично кожен другий угорець є членом однієї або декількох громадських організацій. Високою є і виборча активність угорців [16,199]. Аналогічні показники в Україні набагато нижчі. Передусім це зумовлено громадською думкою населення. Так, у 2006 р. Україна відсвяткувала п'ятнадцяту річницю незалежності, але за результатами опитувань громадської думки менше, ніж 25 % населення вважають свою країну демократичною. Згідно з даними соціологічних опитувань сьогодні лише 5 % громадян вважають, що партії слугують інтересам виборців, тоді як на думку майже 56 % респондентів партії обстоюють інтереси фінансових і бізнесових груп, понад 45 % – інтереси партійних лідерів [11].

Багатопартійність

У ході політичних трансформацій в Україні та Угорщині утворилася велика кількість партій – мультипартійність. В той же час в Угорщині можна спостерігати формування стандартної системи партій, яка характерна для європейських країн. Політичні партії тут поступово перетворюються на більш-менш значну складову частину громадянського суспільства [2, с.28].

В Україні, на думку дослідників, склалася багатопартійність і продовжується становлення багатопартійної системи [1, с.10]. Інші вчені вважають, що сформувалася аномізована багатопартійна система плюризованого плюралізму [8, с.224; 15, с.112].

Більшу сталість багатопартійної системи Угорщини підтверджує також і кількість партій, які беруть участь у виборах до законодавчих органів влади (табл. 1). На відміну від України, тут спостерігається тенденція до постійного зниження їх кількості.

Таблиця 1

*Кількість партій в Україні та Угорщині,
представники яких взяли участь у виборах*

Назва країни	Роки			
	1990	1994	1998	2002
Україна	–	29	45	83
Угорська республіка	65	20	?	8

Таким чином, у 1991 р. населення України вперше за всю історію країни отримало реальні передумови для виявлення свого громадянського потенціалу. Допомогти українцям стати вільними громадянами незалежної країни, а не підлеглими і підданими – єдиний шлях для утвердження України як справді незалежної та суверенної держави. Відповідно до цього досвід утвердження в Угорщині основ громадянського суспільства має непересічне значення. Повноцінне входження України в європейський простір потребує становлення інституцій громадянського суспільства, забезпечення прав людини та демократичних свобод. Процес розвитку цих інституцій в Угорщині не є остаточно завершеним, але все ж таки на порядок вищий, ніж в Україні, а отже, потребує уваги науковців, політиків, громадських діячів, урядовців.

Література

1. Барановський Ф. Партійна система України: необхідність оптимальності // Віче. – 2004. – № 17.
2. Бухарин Н. Строительство гражданского общества в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 90-е гг. XX – нач. XXI вв. // Новая и новейшая история. – 2005. – № 1.
3. Вингендер И. Аномалия и девиация в венгерском обществе // Социологические исследования. – 2002. – № 3. – С. 85-89.
4. Гражданское общество: идея, наследие социализма и современные украинские реальности. – Луганск.: Янтарь, 2002.
5. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади. – Львів.: Світ, 2002. – 264 с.

6. Конституція України. – Суми.: Облдрукарня.- 1996. Корені трави. Громадянське суспільство в Україні: стан та перспективи розвитку / В. Єшкалієв, В. Кампа. – К.: Наукова думка, 2003.
7. Кормич Л. І., Шелест Д. С. Громадські організації і політичні партії сучасної України. – К., 2004.
8. Меркель В. Лаус Г. Парии и партийные системы в процессе трансформации: интеррегиональный обзор // www.auditorium.ru.
9. Меркель В., Круассан А. Формальні і неформальні інститути в дефектних демократіях // Поліс. – 2002. – № 2. – С.20-23.
10. Новини Верховної Ради України // www.rada.gov.ua
11. Новости. Гипотезы. Открытия. // www.civil.mlo.ru
12. Політологія. Підручник / За ред. М. І. Панова, Л. М. Герасіної, В. С. Журавського. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2005.
13. Спедер З. Пакш Б. Стратифікація в Венгрії // www.ekorvonyzat.hu
14. Терлецька І. В. Партійна система сучасної України: основні риси, тенденції, перспективи розвитку // Грані. – 2005. – № 3.
15. Ткач Д. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій. – К.: Академія, 2004.
16. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф. М. Рудича. – К., 2002..
17. Феминизм: Восток. Запад. Россия // www.synaptic.bc.ca/ejournal/faludi.htm
18. Шемшученко Ю. Проблеми розбудови української державності // Право України. – 1997. - № 1. – С. 26-29.

Светлана Сverdлина

Становление гражданского общества в Украине: анализ проблем и перспектив

В статье показаны актуальные тенденции развития украинского политического пространства, раскрыты институциональные, правовые и личностные факторы его формирования.

The actual tendencies of development of Ukrainian's political space and the institutional, legislative and personal factors of its formation are analyzed in the article.

Проблема формування громадянського суспільства в українському соціально-політичному континуумі остається неизменно актуальною на протязенні всего периода существования України как неза-